न च वेदविहारोऽयं संश्राव्यः शूद्रजातिषु ।
तस्मात्सृजापरं वेदं पञ्चमं सार्ववर्णिकम् ॥
एवमस्त्विति तानुक्त्वा देवराजं विसृज्य च ।
ससार चतुरो वेदान् योगमास्थाय तत्त्ववित् ॥
धर्म्यमथ्यं यशस्यं च सोपदेशं ससंग्रहम् ।
भविष्यतश्च लोकस्य सर्वकर्मानुदर्शकम् ॥
सर्वशास्त्रार्थसंपन्नं सर्वशिष्यप्रवर्तकम् ।
नाट्याख्यं पञ्चमं वेदं सेतिहासं करोम्यहम् ॥
संकल्प्य भगवानेवं सर्वान्वेदाननुस्मरन् ।
नाट्यवेदं ततश्चक्रे चतुर्वेदाङ्गसंभवम् ॥'

(१ अ. २—१६ श्लो०)

एतेन वैवस्वताख्यस्य सप्तमस्य मनोः कस्मिंश्चित्त्रेतायुगे राज्ञो नहुषस्य राज्यकाले; यद्वा सांप्रतिकाद् गतकलेः प्राग् द्वापरयुगे प्रोक्तेभ्यः पुराणेभ्यः पूर्वं त्रेतायुगे नाट्यशास्त्रस्य प्रणयनमिति व्यक्तम् । तत्र प्रथमकोटावन्यो नहुषो द्वितीयकोटावन्य इत्यपि संभवन् पन्थाः । नहुषश्च आयुषः पुत्रो ययातेः पितेति महाभारतम् (आदिपर्व ९५ अध्या. ७ ग.) ॥

अत्र मनुष्यस्य यावदायुः संभाव्यते तावतो बहुधिकनिबन्धनादिदानींतना इतिहासपुराणेषु संदिहानास्तान्यन्यथाऽन्यथा गमयन्तोऽपि वस्तुतो न विश्रान्तिं संश्रयन्ते । उपपद्यते चैतत् । यद् यथोत्पादितं तत् तथैव परीक्षितं स्वरूपप्रतिष्ठितं भवति । इतरथा परीक्ष्यमाणं तु स्वरूपाप्रतिष्ठितमेव । नहि मृद्व्यतिरेकेण विभाव्यमानो मृद्घटः स्वरूपमधितिष्ठतीति । एवमस्माकमार्यावर्तभुवामितिहासः पुराणं चापि न यथाश्रुतनामार्थमात्रमभिदधत्प्रवर्तते, किंतु पातञ्जलादिप्रख्यातयोगविभूतिसंदृब्धतया (यो. द. वि. पा.) तत्रतत्र विलक्षणदेशकालपात्रघटितमपि वस्तु पल्लवयत् । अत एव भगवता वेदव्यासेन—

'इतिहासपुराणाभ्यां वेदं समुपबृंहयेत् ।
बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदो मामयं प्रहरिष्यति ॥'

(म. भा. आदिप. १ अ. ३६७ श्लो.)

इत्येवमितिहासपुराणाभ्यां वेदार्थोपबृंहणं विधीयते । न स्यादप्येवमादरभूरितिहासः पुराणं चेति, यदि नाम कथमपि लोकवञ्चनार्थं प्रवर्तमानं सिध्येत् । नैवं पुनर्विज्ञायते जल्पवितण्डावर्जम् । अत एव चात्र प्रमेयानवबोधेन कुतर्कोत्थानमपि 'नैष स्थाणोरपराधो यदेनमन्धो न पश्यति' इत्यनेन परिह्रियते । वेदानामिवैतेषां कण्ठपाठसंप्रदायाभावात् क्वचित्प्रक्षेपयोगेन संक्रान्तपातकमिव संसर्गदूषणमपि त्रयीतनुदर्शनसंवादक्रियया [1]विहितप्रायश्चित्तमवसेयम् ।

---

१ अद्यावधि बहूनां पुराणानां सम्यङ् मुद्रणं नाजनिष्ट, जातेऽपि श्लोकानुक्रमणीविरहेण परसंवादो दुःशकः.